

משפחת לסר מברנדנבורג אן דר האוול

מאת מרגרט לסר באך

בשנת 1921 עברו סבי וסבתי מצד אבי, מקס לסר ואשתו וולי מרגרט לסר (לבית הוניג), יחד עם שלושת בניהם, לברנדנבורג אן דר האוול מהעיר פוזנן (לשעבר פוזן). סוף מלחמת העולם הראשונה ועצמאותה המחודשת של פולין הניעו אירועים שהובילו למכירת העסק המשפחתי, Gebrüder Lesser, ולמעבר המשפחה בחזרה לגרמניה.

רקע כללי

וולי מרגרט לסר (לבית הוניג) נולדה בגנסן שבגרמניה ב-1 באוגוסט 1888. הוריה היו גיאורג הוניג, עורך דין מצליח, ומרתה הוניג (לבית גוטנטאג), שמתה לאחר שילדה את אחיה של וולי, ריצ'רד, בשנת 1890. גיאורג התחתן בהמשך עם אחותה של מרתה, אלסבת' – שכונתה במשפחה בשם החיבה אומלה. עם השנים התמנה ריצ'רד לפרופסור למשפטים באוניברסיטת גטינגן, ואילו וולי, שהלימודים הפורמליים שלה הסתיימו בגיל 16 מכיוון שבאותה תקופה בגנסן נערו צעירות לא זכו להשכלה נוספת, העמיקה את תחומי העניין האינטלקטואלי שלה בקריאה נרחבת לצד לימודי פסנתר, פיתוח קול ואמנות. נישואיה של וולי למקס לסר, שנערכו בגנסן ב-1908, היו פרי שידוך שאירגנה אחותו של מקס, אדלהייט, כפי שהיה נהוג באותה תקופה, ומיזגו בין שתי משפחות יהודיות גרמניות אמידות.

מקס לסר נולד ב-31 במאי 1878 בעיירה שוורזנץ (Schwersenz) שבגרמניה (כיום Swarzędz בפולין). הוא היה בנם הבכור של זיגפריד לסר ואמלי לסר (לבית לוין), שהיו להם שלושה בנים ובת אחת. מקס, מהנדס בהכשרתו, הצטרף לעסק המשפחתי Gebrüder Lesser. את העסק יזם והקים אביו, זיגפריד, בסוף המאה ה-19 בפוזן. Gebrüder Lesser היה מפעל גדול לייצור ציוד חקלאי שבשיא פעילותו העסיק כ-400 עובדים. בשנת 1920, לאחר שפוזן עברה לשליטת פולין, מכרה המשפחה את המפעל ל-H. Ciegelski, חברה פולנית חדשה, שהוקמה כדי לבנות קטרים עבור הרכבת הלאומית של פולין. לאחר המכירה פרש זיגפריד לסר, שבאותה עת כבר היה אלמן, לברסלאו שבגרמניה, שם התגוררו בני המשפחה, כולל בני הזוג גוטנטאג. מקס לסר לעומת זאת, שם פניו מערבה לגרמניה כדי לאתר שטח מתאים למפעל להמשך הפעילות העסקית. הוא מצא מקום כזה בברנדנבורג אן דר האוול.

ברנדנבורג אן דר האוול

עם המעבר לברנדנבורג, החלו מקס, וולי, והבנים - **אריך** (1909–1972), **הנס-הרמן** (1911–1983) ו**ריינהרד** (1913–1987), שלימים יהיה אבי, לבנות לעצמם חיים חדשים ומקור פרנסה.

מקס ביקש להקים שם מחדש את Gebrüder Lesser עם ציוד הייצור שהעביר מפוזנן, אולם למרות התחלה מבטיחה העסק לא הצליח להחזיק מעמד, כאשר המכה האחרונה הגיעה עם הקריסה הפיננסית של 1929.

לפי הרישומים מתועד בית מגורים של משפחת לסר בוולשטראסה 20. ככל הנראה הם התגוררו בו בשכירות, אולי כפתרון מגורים ראשון לאחר הגעתם לברנדנבורג. לעומת זאת בית המשפחה בדומלינדן 5 הוא בית המגורים המכבב בסיפורי המשפחה. הבית רשום תחת הבעלות של וולי, והמשפחה אכלסה את מפלס הכניסה רחב הידיים של הבניין בן שלוש הקומות, שכלל גינה אחורית שגבלה בנהר, ובה עצי פרי ושני ביתנים קטנים. אבי, ריינהרד, זוכר תקרית משעשעת משנת 1926 לערך, שבה אמה החורגת של וולי, אומלה, אישה נמרצת ותוססת לכל הדעות, שהייתה אלמנה באותה עת, הצליחה ליפול לנהר במלוא מחלצותיה (מרובות השכבות!), בעת שניסתה לרדת מסירת משוטים, וניצלה באבירות רבה על ידי מקס. בסיפורי המשפחה בלט גם מעון הקיץ שלהם, האוס טננהוף, ששכן בבאד הרצבורג, נסיעה של מחצית היום ברכבת מברנדנבורג. האוס טננהוף, שהיה ידוע גם בשם וילה טננהוף, הפך למקום מפלט אהוב של המשפחה במהלך שנות ה-20, ומופיע שוב בהמשך הסיפור המשפחתי.

ריינהרד זכר שהמשפחה נטלה חלק בהווי החיים היהודיים של ברנדנבורג מדי פעם, וכי כמו כל המשפחות היהודיות באותה תקופה, ללא קשר למעמדן החברתי או הכלכלי, חוותה גילויי אנטישמיות סמויים וגלויים.

במשך כמה שנים השתייכה המשפחה לבית כנסת קטן שנמצא מאחורי אחד מבנייני הדירות בעיר. שם, בעידודה הראשוני של וולי (שנסוגה בה עד מהרה), הבנים למדו פעם בשבוע לימודי דת לתקופה קצרה. מקס השתתף בכל זאת בתפילות הימים הנוראים, לפעמים עם בניו. מדי אביב נסעה המשפחה לוורוצלאב כדי לחגוג פסח כהלכתו עם זיגפריד לסר ובני משפחה נוספים. אולם וולי הייתה חילונית בהשקפתה ובדרך כלל נמנעה משמירת מצוות.

מקס היה המהנדס ואיש העסקים, ואילו לוולי היה מזג שונה. היא הייתה אישה רגישה ואמנותית, בעלת תחומי עניין תרבותיים עמוקים. היא קראה רבות, ניגנה בפסנתר ושרה, כתבה שירה ועודדה את בניה ובמיוחד את הצעיר ריינהרד (אבי), לעיסוקים אמנותיים. היא ערכה מפגשים סלוניים מדי יום רביעי אחר הצהריים בהשתתפות אמנים ומשוררים. מקס לא השתתף במפגשים הללו. נכון ל-1927 או 1928, וולי ומקס החליטו להתגרש בהסכמה הדדית, לאחר שהגיעו להכרה בחוסר ההתאמה הזוגית ביניהם. ההליכים הפורמליים נעשו בוורוצלאב, שם הופיעו בפני שופט כשהם אוחזים ידיים כדי להראות שהם עדיין חברים.

בעקבות הגירושים וסגירת המפעל, מקס עבר ללייפציג, שם התגוררה אחותו אדלהייט עם משפחתה. מקס התחתן עם מרי (Marie) פרידה בלוק מלייפציג, שמשפחתה הייתה מעורבת בעסקי הטקסטיל.

וולי נשאה בברנדנבורג עם שלושת בניה, שכבר גדלו לגברים צעירים. על מנת להשלים את הכנסת המשפחה היא הקימה משתלה בנכס סמוך שהיה בבעלותה, ברחוב 2 Hevelstraße (לשעבר 2 Domkeitz). היא אפילו התנסתה בכתיבת חומר פרסומי. בשנת 1930 היא מוציאה לאור ספר לעקריות בית תחת שם העט אלסה וולטר, שנקרא Das Wirtschaftsbuch der sparsamen Hausfrau ("ספר כלכלת בית לעקרת הבית החסכנית"), וברגעי הפנאי שלה היא ממשיכה לכתוב שירה ולקחת חלק באירועי התרבות שהיו לברלין להציע.

הבעלות של וולי על הנכסים בברנדנבורג היא תוצאה של התעקשותה שהנכסים יירכשו על שמה, כפיצוי על הנדוניה המשמעותית שהביאה לנישואיה, ואשר חלק ממנה תרם להרחבת פעילות המפעל Gebrüder Lesser בפוזן בשעתו. בהמשך, כתנאי לגירושין, ביקשה וקיבלה בעלות גם על הנכס בהרצבורג. עבור אישה שרגילה לחיי נוחות, פעילות היזמות של וולי, מוסר העבודה החזק שלה והרצון שלה לעמוד ברשות עצמה ראויים לציון.

וולי המשיכה לחיות ולעבוד בברנדנבורג לאחר שבנה הצעיר, ריינהרד, סיים את לימודיו ב-Reformrealgymnasium ב-1932 והחל את לימודי המשפטים שלו באוניברסיטת גטינגן. ב-1933 גורשו מהאוניברסיטה הסטודנטים ואנשי הסגל היהודים, גירוש שהשפיע גם על ריינהרד וגם על דודו, פרופסור ריצ'רד הוניג.

עם עלייתו של היטלר, חיי המשפחה בברנדנבורג הפכו קשים: המכירה הכפויה של עסק הגננות של וולי ל"ארי"; ההחלטה להסב את בית טננהוף למלון לאורחים יהודים, ובכך ליצור מקור פרנסה נחוץ. מכיוון שנאסר על יהודים להעסיק לא-יהודים, וולי הופכת לטבחית ולמנהלת במלון, ובניה מושיטים יד לעזור בכביסה ובמשימות השונות.

אולם ככל שטבעת החנק הנאצית מתהדקת סביב האוכלוסייה היהודית בגרמניה, כך גובר הלחץ להגר, במיוחד עבור הבנים. בשנת 1936 ריינהרד מצליח להשיג אשרת סטודנט לארה"ב, בחסות ארגון אחווה יהודי. באותה שנה, הנס-הרמן נוסע לפלסטטינה ומתנדב לצבא הבריטי. אריך הוא האחרון לעזוב; הוא כבר נשוי ועם בן צעיר, אך מצליח להשיג אישור מעבר לאוסטרליה ב-1939, כאשר וולי מסייעת בתשלומי היציאה השונים ובלוגיסטיקה המסובכת. המכתב שכתב לאחיו בעודו על הספינה שהובילה אותו לביתו החדש, מציע הצעה מטרידה לאימה שעברו הוריו [המקור תורגם לאנגלית באדיבות יורגן הוניג, בנו של ריצ'רד הוניג]:

.....נורא היה אותו יום, ה-10.11.38, שבו נשרפו בתי הכנסת, מכבי האש רק השגישו שהבתים הסמוכים לא ייהרסו, ושהדירות ייבזזו והאנשים ברחוב יעצרו. בלייפציג כולם נעצרו. איש אחד הוציא את אבא ומרי באיומי אקדח מהבית רק כדי לרדוף אחריהם ברחוב, עד שנתן להם לחזור לביתם. ביומיים הבאים אבא נעצר פעמיים, והיה לו מזל שבמחוז המשטרה שלו שחררו את כל מי שמעל גיל 60. אבל זה היה חריג. אצל אמא בהרצבורג, כמו בכל שאר המקומות, הדלתות נופצו בגרזנים, גם החלונות, והרבה נגנב. הרס נוראי. המשטרה אסרה לכתוב על זה. כמו כן ההבטחות הרשמיות לא נחשבות, ויהודים נאלצו להשאיר הכל מאחוריהם. גם בברנדנבורג הם היו בבית, ולאמא התמזל המזל

שהוציאה את המזומנים שלה, שכן הם הרסו את הרהיטים ואת הכלים, כשהרסו את הכל. בשום מקום אף אחד לא עזר. כל אחד פחד מהאחר, ואמא נאלצה לספוג הטרדות רבות בגלל העסק שלה בבית. התקווה הייתה שהכל פשוט יגמר. אי אפשר היה להתריע על כך במכתבים מתוך גרמניה או אל גרמניה, כי פותחים כמעט את כולם, וגם מאזינים לכל שיחות הטלפון. איני רוצה להכביד עליך עוד בדברים האלה. אנו שמחים שהניסיון הקשה הזה מאחורינו...

בחייהם הנפרדים, וולי ומקס ניסו תחילה להסתגל למציאות החדשה שהחלה להשתלט על גרמניה, והפכה בהדרגה ליותר ויותר מפחידה. אבל לקראת סוף העשור, ובמיוחד לאחר ליל הבדולח בנובמבר 1938, מצבם הפך נואש יותר.

מהמכתבים המעטים של וולי ששרדו ניכר ייאושה, בעודה נלכדת במערבולת האירועים. היא כותבת על ניסיונותיה להשיג ויזה, בין אם לאמריקה או לאנגליה, שם חיפשה עבודה כעוזרת בית ומטפלת - מאמצים שעלו בתוהו. לאחר מכן היא מנסה לברוח לפרז, אך לוגיסטיקה בינלאומית ולחץ נאצי מחזירים אותה לגרמניה. נכון לשנת 1940 הברירה היחידה הייתה להמשיך מזרחה לשנגחאי שבסין, עיר שלא דרשה אשרה או דרכון לכניסה ולכן הציעה "מקום מפלט אחרון" ליהודים שנמלטו מהטרור הנאצי. הדיווחים המשפחתיים על בריחתה מגרמניה משתנים - יש שזוכרים שהצליחה להזמין מקום בספינה האחרונה שיצאה מאיטליה לשנגחאי, לפני כניסתה של איטליה למלחמה ביוני 1940. דיווח אחר מספר על מסע רכבת ממושך שחצה את ברית המועצות לסין. עם זאת, אין ספק שהגיעה לשנגחאי, שם נאבקה להחזיק מעמד בנסיבות קשות. במאי 1941 אושפזה עם זיהום מערכתי קשה, שהחמיר עקב מחלת הסכרת, וב-7 ביולי 1941 נפטרה כשהיא בת 53. וולי נקברה בבית הקברות היהודי בשנגחאי, בקצה השני של העולם ממשפחתה האהובה. למצבה שלה ולכל בית הקברות נכון היה גורל אכזר נוסף אחרון: הם נהרסו במהלך מהפכת התרבות הסינית, רבע מאה לאחר מכן.

בינתיים, בלייפציג, מקס ואשתו מרי עברו רדיפות מתמשכות, ואולצו להתגורר במגורים תחת פיקוח שכונת "בתי יהודים" (Judenhauser), שם מקס אולץ לעבודות כפייה חקלאיות. ב-21 בינואר 1942 גורשו מקס ומרי לסר למחנה ריכוז בריגה, ומאז לא שמעו מהם עוד. אין ספק שנרצחו. מקס היה בן 64; מרי הייתה בת 50. כחייל מעוטר של מלחמת העולם הראשונה, מקס היה משוכנע, עד שהיה מאוחר מדי, ששירותו המכובד למען מולדתו יגן עליו. למרבה הצער, זה לא קרה.

כמה מחשבות לסיום

תיאור שנותיה של משפחת לסר בברנדנבורג הורכב מארכיונים משפחתיים ששרדו, סיפורים משותפים, זיכרונות וראיונות. ה-Gedenkbuch (ספר הזיכרון) מה-Bundesarchiv (הארכיון הפדרלי) הגרמני, הזמין באינטרנט, אישר את גורלם של מקס ומרי לסר. מחקר נוסף ממקורות ראשוניים יתקבל בברכה על מנת להבהיר תאריכים, כתובות ופרטים אחרים על חיי המשפחה והעבודה בברנדנבורג. לנרטיב זה מצורפת סריקה של המכתב המקורי מאת אריך לסר משנת 1939, שקטע ממנו הובא למעלה.

בנוגע לשני הנכסים: לאחר מאמץ ממושך של משפחת לסר, הבעלות על נכסי ברנדנבורג שעל שמה של וולי לסר הושבה ליורשי המשפחה באמצע שנות ה-90, ובהמשך, ב-1999 וב-2000, הם נמכרו לבעלים חדשים. לגבי הנכס בהרצבורג לא נעשתה כל פעולה, מסיבות שאינן ברורות, אם כי גם הסדר סופי של הרכוש יתקשה לפצות על האובדן העמוק והטרגי שספגה המשפחה באותן שנים.

בשל כל הסיבות הללו, אנו מבקשים להנציח את סבתא וסבא שלנו, וולי מרגרט לסר (לבית הוניג) ומקס לסר, ב"אבני נגף" (Stolpersteine) - אחת בברנדנבורג עבור וולי, ושתיים בלייפציג עבור מקס ואשתו השנייה, מרי.

**הבנים לבית לסר - מימין לשמאל:
אריק, רינהארד וחנן**

**כל שבט משפחת לסר במסע
להנצחת הסבים**

